

GAZİANTEP UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Journal homepage: <http://dergipark.org.tr/tr/pub/jss>

Araştırma Makalesi • Research Article

DOI: 10.21547/jss.1950163

Metin - Bağlam Diyalektiğinde Esbâb-ı Nüzûl: Suyûtî'nin Yorum Metodolojisinin Analitik İnşası

Asbâb al-Nuzûl in the Text–Context Dialectic: An Analytical Construction of al-Suyûtî's Interpretive Methodology

Hasan BULUT^{a*}

^a Dr. Öğretim Üyesi, Gaziantep İslam Bilim ve Teknoloji Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Kur'an-ı Kerim Okuma ve Kıraat ABD, Gaziantep / TÜRKİYE
ORCID: 0009-0001-4293-1562

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 12 Mayıs 2026

Kabul tarihi: 23 Haziran 2026

Anahtar Kelimeler:

Tefsir,

Esbâb-ı Nüzûl,

Suyûtî,

Bağlam,

Metodoloji,

Rivayet.

ÖZ

Esbâb-ı nüzûl ilmi, Kur'an âyetlerinin iniş sebeplerini tespit ederek metnin tarihsel yönünü anlamayı amaçlayan klasik bir tefsir disiplini. Müfessirler, âyetlerin iniş maksadını ortaya koymak için hem rivayet zincirlerine hem de tarihsel olay örgüsüne dayanmışlardır. Bu kapsamda müfessir Vâhidî, esbâb-ı nüzûl kavramını ilk olarak sistematize etmiş, Suyûtî ise bunu daha da geliştirmiştir. Suyûtî, sahih ve zayıf rivayetleri bir araya getirmiş, metni o dönemin sosyo-kültürel ortamıyla birlikte anlamlandırmayı amaçlamıştır. Suyûtî'nin bağlam için sosyal, kültürel özellikleri dikkate alarak hem geniş rivayet derlemesinde bulunması hem de metodolojisini geliştirmesi onu diğer müfessirlerden ayırmaktadır. Dolayısıyla Suyûtî'nin esbâb-ı nüzûl alanındaki çalışmaları, Kur'an'ın anlaşılmasında tarihi, sosyal, kültürel ilişkiyi tespit etme amacı gütmektedir. Suyûtî, esbâb-ı nüzûle dair rivayetleri sistematik bir biçimde derleyerek metodolojik problemlere çözüm aramıştır. Bu amaçla esbâb-ı nüzûl ve Suyûtî üzerine bazı çalışmalar yapılmıştır. Ancak rivayet-bağlam diyalektiği açısından esbâb-ı nüzûl yöntemi yeterince çalışılmamıştır. Bu çalışmada, Suyûtî'nin esbâb ı nüzûl âyetlerini okuma ve kullanma yöntemi nitel doküman analiziyle incelenmiştir. Bu itibarla Bakara 115, Ahzâb 37, Abese sûresi 1-10. âyetler, esbâb-ı nüzûl açısından rivayet zenginliği ve bağlam derinliği içermeleri cihetiyle detaylıca ele alınmıştır. Seçilen bu örnek âyetlerle Suyûtî'nin nasıl bir bağlam-anlam dengesi kurduğu ve rivayetlerin sıhhat değerlendirmesini nasıl yaptığı incelenmiştir. Burada Suyûtî'nin seçici yaklaşımı ve klasik rivayetçilik ile dirayet anlayışını nasıl sentezlediği mukayese yöntemiyle değerlendirilmiştir. Amaç, eserlerindeki sebab-i nüzûl prensiplerini inceleyip lafzın umumiği, tahsis, çoklu sebep ve isnâd tercihleri gibi temel meselelerde geliştirdiği metodolojiyi ortaya koymaktır. Çalışma, klasik ve modern kaynaklar ile güncel araştırmaları bir araya getirerek esbâb ı nüzûlün tefsirde epistemolojik işlevini yeniden değerlendirmeyi hedeflemektedir.

ARTICLE INFO

Article History:

Received: May 12, 2026

Accepted: June 23, 2026

Keywords:

Tafsir,

Asbâb al-Nuzûl,

Suyûtî,

Context,

Methodology,

Narration.

ABSTRACT

Exegetes have relied on both chains of transmission isnâd and historical narratives to elucidate the purpose behind the revelation of these verses. Al-Suyuti brought together authentic and weak narrations, aiming to interpret the text within the context of the socio-cultural environment of that era. What distinguishes al-Suyuti from other exegetes is his development of a methodology that incorporates social and cultural characteristics to establish context, alongside his extensive compilation of narrations. Consequently, al-Suyuti's work in the field of asbâb al-nuzûl seeks to identify the historical, social, and cultural connections essential for understanding the Quran. While studies on al-Suyuti exist, the asbâb al-nuzûl methodology has not been sufficiently examined through the lens of the dialectic between narration and context. This study employs qualitative document analysis to examine al-Suyuti's method of interpreting and utilizing verses related to asbâb al-nuzûl. Through selected sample verses, the study analyzes how al-Suyuti establishes a balance between context and meaning and how he evaluates the authenticity of narrations. It further assesses al-Suyuti's selective approach and his synthesis of classical riwâyah and dirâyah using a comparative method. The objective is to examine the principles of sabab al-nuzûl found in his works and to elucidate the methodology he developed regarding fundamental issues such as the generality of the wording, specification, multiple causes, and preferences regarding chains of transmission isnâd. The study aims to re-evaluate the epistemological function of asbâb al-nuzûl in exegesis by bringing together classical and modern sources as well as contemporary research.

* Sorumlu yazar/Corresponding author.

e-posta: hasanbulut1244@gmail.com

EXTENDED ABSTRACT

As a discipline that elucidates the historical context of the Qur'an by explaining the circumstances of revelation, *asbāb al-nuzūl* is of paramount importance for the accurate understanding and interpretation of the Qur'anic text. This approach was meticulously developed by early Muslim exegetes who laid the groundwork for this science. Systematized from the second Islamic century onward, this discipline has functioned as an interpretive key to comprehending the Qur'an both as a historical phenomenon and as a universal message. While al-Wāḥidī was the first to formalize *asbāb al-nuzūl* into a systematic discipline, al-Suyūṭī further expanded its horizons. His comprehensive compilation of both sound and weak reports, along with his contextualized explanations of the occasions of revelation, is particularly noteworthy. Al-Suyūṭī conceptualized contextual balance as a rigorous effort to establish a consistent equilibrium between the universal meanings of the text and specific historical causes, thereby addressing the socio-historical equation in exegesis. He aimed to interpret the text not merely through its literal wording but in tandem with the socio-cultural environment of its time—an approach that facilitates an interpretation aligned with the overarching purpose of the text. Al-Suyūṭī's deliberate focus on this contextual balance, his exhaustive compilation of reports, and his development of a distinct, systematic methodology set him apart from his contemporaries and predecessors. Thus, his contributions to *asbāb al-nuzūl* aim to definitively establish the historical context necessary for textual interpretation.

The period during which al-Suyūṭī lived was characterized by intense scholarly competition, inter-sectarian debates, and the cross-pollination of narration-based (*riwāyah*) and reason-based (*dirāyah*) interpretive approaches. In *tafsīr* literature, al-Suyūṭī stands out as an exegete who uniquely emphasized the balance between cause, context, and wording—effectively synthesizing the narration-centered approach of al-Ṭabarī (who perpetuated the *Jāmi'* al-Bayān tradition) with the reason-centered methodology of al-Rāzī. This integrative approach constitutes the analytical core of the present article. Meticulously gathering reports from the Companions (*ṣaḥābah*) and the Successors (*ṭābi'ūn*), al-Suyūṭī evaluated the occasions of revelation in his seminal work, *Lubāb al-Nuqūl*, while occasionally subjecting these reports to critical scrutiny. This work aims to interpret the occasions of revelation by aggregating hadith-based reports from earlier *tafsīr* and *sīrah* sources, anchoring its methodology in the analysis of the text within its historical context. Al-Suyūṭī also explicitly noted that *Lubāb al-Nuqūl* diverges from al-Wāḥidī's pioneering work in several key aspects. The incorporation of a vast array of reports, the systematic attribution of all hadiths to their original sources, the rigorous distinction between sound and weak reports, the reconciliation of seemingly contradictory narrations, and the exclusion of reports that do not constitute genuine occasions of revelation are the primary qualities that render his work distinctive and authoritative.

Furthermore, al-Suyūṭī demonstrates how the general wording of a verse and the specific circumstance of its revelation must be balanced to construct meaning accurately. This approach simultaneously respects the universal dimension of the wording and the verse's immediate responsiveness to a historical event. Rather than being revisionist or intuitive, al-Suyūṭī's methodology is strictly grounded in transmitted reports. He introduced several narrations omitted by al-Wāḥidī, marking them with the letter (*kāf* - ك) at the beginning to signal their absence from al-Wāḥidī's text. Conversely, he deliberately excluded narrations transmitted by al-Wāḥidī that he deemed irrelevant to the actual occasions of revelation. Consequently, *Lubāb al-Nuqūl* has become established in the literature as one of the most comprehensive compendiums on the subject, serving as the foundational primary source for this study. On the other hand, the science of *asbāb al-nuzūl* inherently entails methodological challenges regarding the authenticity of reports, the resolution of contradictory narrations, and the formulation of a balance between the universal scope of the wording and the specificity of the cause. For this reason, certain modern researchers have adopted a critical stance toward *asbāb al-nuzūl*, arguing that it unduly restricts the universal message of the Qur'an. In contrast, classical scholars like al-Suyūṭī sought to resolve these issues by systematically cataloging reports and preserving the delicate balance between context and wording.

Although several studies have investigated *asbāb al-nuzūl* and al-Suyūṭī individually, his specific application of *asbāb al-nuzūl* regarding the dialectic between text and context has not been sufficiently scrutinized. In this study, al-Suyūṭī's method of reading and utilizing *asbāb al-nuzūl* data is evaluated through qualitative document analysis. In this regard, Q 2:115 (*Sūrat al-Baqarah*), Q 33:37 (*Sūrat al-Aḥzāb*), and verses 1–10 of *Sūrat 'Abasa* are examined as case studies due to their exceptional narrative richness and contextual depth. Through these sample verses, the study discusses how al-Suyūṭī establishes an equilibrium between context and narration, how he evaluates the textual authenticity of reports, and which methodological principles he adopts in the interpretation of Qur'anic narratives. Ultimately, it demonstrates that al-Suyūṭī was not merely a passive transmitter of reports but a critical, selective scholar who prioritized context, seamlessly synthesizing classical narrationism with contextual, reason-based interpretation. The overarching goal is to explore the interpretive principles within his corpus and to unveil the methodology he developed concerning fundamental issues such as the generality of wording, specification (*takhṣīs*), multiple causes of revelation, and chains of transmission (*isnād*). By bridging classical and modern sources with contemporary scholarship, this research seeks to reassess the epistemological function of *asbāb al-nuzūl* within the broader framework of *tafsīr*.

Giriş

Kur'an'ın nazil olduğu sosyal ve kültürel bağlamını açıklayarak tarihsel yönünü aydınlatan esbâb-ı nüzûl ilmi, Kur'an metninin doğru anlaşılması ve yorumlanması açısından temel bir işleve sahiptir. Bu ilim, özellikle Hicrî II. yüzyıldan itibaren müfessirler tarafından sistemli bir biçimde geliştirilmiş, böylece sebep-i nüzûl bilgisi tefsir faaliyetinin vazgeçilmez unsurlarından biri haline gelmiştir. Nitekim Vâhidî (ö. 468/1075), bu alanı ilk defa müstakil bir disiplin olarak ele almış (el-Vâhidî, 1411/1990, s. 2-14), Suyûtî (ö. 911/1505) ise söz konusu birikimi daha ileri taşıyarak kapsamlı ve sistematik bir çerçeve ortaya koymuştur.

Memlûkler döneminde yaşayan Suyûtî; tefsîr, hadis, fıkıh, nahiv, meânî, beyân, bedî' gibi pekçok alanda temayüz etmiş çok yönlü bir âlimdir. Tam künyesi Ebü'l-Fazl Celâleddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Suyûtî'dir. 1 Receb 849/1445 tarihinde Kahire'de doğmuş, çok küçük yaşlarda Kur'an'ı hıfz etmiştir. Hadis ilminde şöhret bulan Suyûtî, 876/1471 yılında tedris ve ifta için icazet almıştır (es-Suyûtî, 1975, s. 5; es-Suyûtî, 1426/2005, c. 1, s. 377; Güler, 2023, s. 106-107). Adı geçen ilim dallarında tam bir vukufiyet kesbeden Suyûtî (es-Suyûtî, 1975, s. 90-104), tıp ve matematik ilimleriyle de meşgul olmuş, klasik İslâmî ilimlerin hemen her alanında takriben 550 kadar risale kaleme almasından ötürü üretken bir âlim olarak şöhret bulmuştur (es-Suyûtî, 1975, s. 203; es-Suyûtî, 2016, s. 26-27; Güler, 2023, s. 107).

Suyûtî'nin yaşadığı dönem, ilmî rekabetin yoğun olduğu, rivayet ve dirayet merkezli yaklaşımların iç içe geçtiği bir süreçtir. Bu bağlamda o, bir taraftan rivayet geleneğine bağlı kalırken diğer taraftan metin ve bağlam ilişkisini gözetten dengeli bir metodoloji geliştirmiştir. Bu yönüyle Suyûtî, Taberî'nin rivayet merkezli yaklaşımı ile Râzî'nin (ö. 606/1210) dirayet ağırlıklı yöntemini sentezleyen bir müfessir olarak öne çıkmaktadır. Rivayet malzemesini derleme ve tasnif etme konusundaki yetkinliği, onun özellikle tefsir ilminde otorite kabul edilmesini sağlamıştır. Suyûtî'nin en önemli katkılarından biri, esbâb-ı nüzûl rivayetlerini sistematik biçimde bir araya getirdiği *Lübâbü'n-nukûl* adlı eseridir. Bu eser, rivayetleri nakletmekle birlikte onların sıhhatini değerlendirmeyi ve bağlamsal anlamlarını ortaya koymayı hedeflemiştir.

Klasik esbâb-ı nüzûl çalışmalarında Vâhidî öncü konumdadır. Suyûtî, Vâhidî'nin takriben 570 âyet için belirttiği sebep sayısını yaklaşık 800'e çıkarmıştır (Aldemir, 2019, s. 325). Suyûtî, *Lübâbü'n-nukûl*'ün Vâhidî'nin eserinden bazı özellikleriyle farklılık arz ettiğine dikkat çekmiştir. Eserinin çok sayıda rivayete yer vermesi, tüm hadisleri ilgili kaynaklarına dayandırması, sahih hadisleri diğerlerinden ayırt etmesi, çelişkili rivayetleri uzlaştırması ve sebep-i nüzûl olmayan rivayetleri terk etmesi, eseri farklı kılan niteliklerdendir (es-Suyûtî, t.y., s. 5-6). Suyûtî, Vâhidî'nin nakletmediği bazı rivayetlere yer vererek söz konusu rivayetlerin baş taraflarına (ك) harfini koymuştur. Böylece bu bilginin Vâhidî'nin kitabında olmadığını ima etmiştir. Vâhidî'nin naklettiği ancak kendisinin sebep-i nüzûl olduğunu düşünmediği rivayetleri ise kitabına almamıştır (Aldemir, 2019, s. 325). Dolayısıyla *Lübâbü'n-nukûl* adlı eser literatürde en kapsamlı derlemelerden biri olarak yerini almış, bu sebeple de çalışmada kendisinden epeyce yararlanılmıştır.

Suyûtî, mevcut rivayet ve tefsir kaynaklarını kapsamlı biçimde derlemiş, âyetlerin indiği bağlamı gösteren rivayetlere sistematik şekilde yer vermiştir. Örneğin, bazı âyetlerin nüzûl sebeplerini özetle sunmuşken bazılarında İbn Cerîr et-Taberî (ö. 310/923) gibi müfessirlerden detaylı rivayetler aktarmıştır (et-Taberî, 1422/2001, c. 2, s. 449-450; c. 19, s. 114-118; c. 24, s. 102-107; es-Suyûtî, t.y., s. 16-17, 160, 209).

Suyûtî, vakıya bağlı doğru anlam ve yorumu yakalamak, tarihsel ve evrensel bağlantıyı kurabilmek için âyetin genel ifadesiyle nüzûl sebebinin özel durumunu nasıl dengelediğini

dikkat çekmektedir. Bu yaklaşım, hem lafzın evrensel yönünü hem de söz konusu âyetin belirli bir olaya cevap niteliğini birlikte gözetmektedir. Dolayısıyla Suyûtî'nin bu metodolojisi revizyonist değil rivayet temellidir.

Yapılan literatür taramasında araştırmanın problematiğiyle doğrudan örtüşen ve yöntemsel açıdan tamamlayıcı unsur nitelikleri taşıyan iki temel araştırmanın öne çıktığı görülmüştür. Bu bağlamda Aldemir (2019), esbâb-ı nüzûl ifadelerinin Suyûtî'nin *Lübâbu'n-nukûl*'de ifade ettiği değeri tespit etmeye çalışmış, rivayetlerin kullanılan kalıpları ve ifade biçimleri üzerinde durmuştur. Kılınçlı (2019) ise bazı âyetlerle ilgili rivayetleri bağlam çerçevesinde yeniden değerlendirerek sebep-i nüzûl rivayetlerinin çağdaş yorum perspektifinden incelenmesine katkı sağlamıştır (Aldemir, 2019; Kılınçlı, 2019). Bu iki çalışmanın seçilme nedeni, esbâb-ı nüzûl alanında dikkat çeken rivayet-dirayet gerilimini temsil etmeleridir. Nitekim literatürde öne çıkan iki temel problem de bu yöntemsel ayrışma etrafında şekillenmektedir. Geleneksel yaklaşımlar çoğunlukla rivayet merkezli bir çizgi izlerken, modern yorumlarda tarihsel, sosyolojik ve hermenötik yöntemler ön plana çıkmaktadır. Bu durum, iki yaklaşımın sentezlenmesini gerekli kılmaktadır.

Bu çalışma, Suyûtî'nin "*Lübâbu'n-nukûl*"ündeki metodolojisini analiz ederek klasik rivayetçilik ile bağlamcı dirayet anlayışının nasıl sentezlendiğini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Böylece hem tarihsel bağlamın hem de âyetlerin evrenselliğinin korunmasına yönelik bir yorum modeli sunulmuştur. Bu model, aynı zamanda çağdaş tefsir çalışmaları için metodolojik bir referans teşkil etmiştir. Bu itibarla klasik dönem İslâm âlimleri ile modern dönem araştırmacılarının esbâb-ı nüzûle dair görüşleri, Suyûtî'nin umum-husus, tekli-çoklu rivayet, mecazî anlatım-somut olay ilişkisi örnek âyetler esas alınmak suretiyle öncelikle değerlendirilmiştir. Bunların yanı sıra el-Bakara sûresi 115. âyette kıblenin tayini, el-Ahzâb sûresi 37. âyette Hz. Zeyd-Zeyneb olayı ve Abese sûresi 1-10. âyetlerde âmâ sahâbî Abdullah b. Ümmü Mektûm ile ilgili hitap, esbâb-ı nüzûl bakımından hem rivayet zenginliği hem de daha fazla bağlam derinliği içermeleri sebebiyle detaylıca tahlil edilmiştir (et-Taberî, 1422/2001, c. 2, s. 449-450; c. 19, s. 114-118; c. 24, s. 102-107; el-Vâhidî, 1411/1990, s. 39, 471; es-Suyûtî, t.y., s. 16-17, 160, 209). Bu âyetler üzerinden Suyûtî'nin rivayetleri değerlendirme biçimi, isnad ve metin tenkidi yaklaşımı ile anlam ve yorum dengesini kurma tarzı, nitel doküman analizi ve karşılaştırmalı okuma yöntemi ile incelenmiştir.

Esbâb-ı Nüzûl Üzerine Klasik ve Modern Yaklaşımlar

Esbâb-ı nüzûl kavramı, "Kur'an âyetlerinin belirli bir olay, durum veya soru üzerine nazil olması ve vahyin nüzul ortamındaki tarihsel bağlamı" olarak tanımlanmaktadır (Serinsu, 1994, s. 28; Aydemir, 1972, s. 28). Âyetlerin tarihsel ve kültürel iniş bağlamını ifade eden esbâb-ı nüzûl, Kur'an'ın doğru anlaşılması bakımından temel bir işleve sahiptir. Zira nüzûl sebeplerinin bilinmesi, âyetlerin maksadını tayin etmeye, anlam daralmalarını önlemeye ve yorum farklılıklarını asgariye indirmeye katkı sağlamaktadır (el-Kasımî, 1990, s. 25-26; Çalar, 2020, s. 461).

Kur'an'ın kahir ekseriyeti nüzûl sebebi olmaksızın nazil olmuştur. Bir sebep veya olaya binaen inen âyetlerin sayısı ise müfessirlere göre 472 ile 888 arasında değişmektedir (Salih Muhammed, 1996, s. 93). Bu nedenle her âyet için nüzûl sebebi aranması gerekli görülmemektedir. İbn Teymiyye (ö. 728/1328) konuya dair şöyle bir görüş beyan etmektedir: "Bazı âyetlerin nüzûl sebepleri bilinmez. Bu durumda âyetin nüzûl sebebi doğrudan doğruya âyetin manasıdır. Yani o âyet ihtiva ettiği manayı anlatmak için nazil olmuştur." (İbn Teymiyye, 1392/1972, s. 117; Gündüz, 2016, s. 96). Bu durum, esbâb-ı nüzûl bilgisinin tamamlayıcı bir unsur olarak değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Klasik tefsir geleneğinde esbâb-ı nüzûl, büyük ölçüde rivayet temelli bir disiplin olarak gelişmiştir. Müfessirler, sebep-i nüzûl rivayetleri aracılığıyla âyetlerin bağlamını belirlemeye çalışarak mübhem ifadeleri açıklama, hükümlerin hikmetini ortaya koyma ve anlam sınırlarını tayin etme¹ imkânı bulmuşlardır.² Ancak bu yaklaşım, bazı riskleri de beraberinde getirmektedir. Esbâb-ı nüzûlün aşırı belirleyici kabul edilmesi, ilahî mesajın kapsam alanını daraltabilmekte ve yorum çeşitliliğini sınırlayabilmektedir (Demirci, 2015, s. 228-230; Serinsu, 1994, s. 232-238; Çalar, 2020, s. 463). Ayrıca bazı rivayetlerin mezhebî eğilimlerle ilişkilendirilmesi, bu alanın objektifliğine dair tartışmaları da gündeme getirmiştir. Bu kapsamda İrfan Ahmad Khan (1931-2018) esbâb-ı nüzûlü, Kur'an'ın bugün bize hitap etme potansiyelini engellediği gerekçesiyle eleştirmiş, metnin yeniden indirilmiş gibi anlamının esas olduğunu vurgulamıştır (Khan, 1987, s. 40-41; Khan, 2008, s. 16-18; Azmat, 2021, s. 100).

Modern dönemde Kur'an hermenötiği çerçevesinde öne çıkan bazı teoriler esbâb-ı nüzûl'ün işlevini yeniden düşünmeye sevk etmiştir. Fazlurrahman'ın (1919-1988) “double movement” (çift hareket) teorisi, Kur'an'ın indiği tarihsel bağlamdan hareketle evrensel ilkelerin çıkarılmasını ve bu ilkelerin çağdaş problemlere tatbik edilmesini öngörmektedir (Kotan, 2010, s. 415). Fazlurrahman, rivayetlerin otantikliği konusunda selefi yaklaşımlardan farklı olarak daha eleştirel bir tutum sergilemiştir. Bu yaklaşımda esbâb-ı nüzûl, Kur'an'ın evrensel mesajını kavramada başlangıç noktası olarak kabul edilmektedir.

Nasr Hâmid Ebû Zeyd (1943-2010) ise, bağlamı daha geniş bir perspektiften ele alarak metnin dilsel, kültürel ve toplumsal boyutlarıyla birlikte değerlendirilmesi gerektiğini savunmaktadır. Ona göre esbâb-ı nüzûl, metnin tarihsel arka planını açıklayan önemli bir unsur olmakla birlikte anlamı daraltan katı bir rivayetçilik anlayışıyla kullanılmamalıdır. Bu yaklaşım, klasik rivayet merkezli metodolojilere eleştirel bir mesafe koymaktadır. Ebû Zeyd, Suyûtî gibi müfessirlerin rivayetlere dayanan metodunu, tarihsel ve sosyo-kültürel bağlamı ihmal ettiği gerekçesiyle yetersiz bulmuştur. Oysa Suyûtî, rivayeti bağlamın önünde tutmakla birlikte güvenilir rivayetler olduğunda onları metnin anlamını belirlemede kullanmıştır. Anlaşıldığı üzere Fazlurrahman, bağlamı evrensel ilkelere ulaşmak için başlangıç noktası kabul etmiş, çağdaş yoruma ulaşmak için rivayetlerin kritik edilerek değerlendirilmesi gerektiğini belirtmiştir. Ebû Zeyd ise, bağlamı sadece tarihsel olaylarla sınırlamamış ve rivayetlerin bağlamın bir parçası olarak ele alınması gerektiğini savunmuştur (Fazlurrahman, 1982, s. 6-7; Ebû Zeyd, 1990, s. 47-50; Kotan, 2008, s. 99-100; Aygün, 2023, s. 35-38).

Oryantalist araştırmacılar esbâb-ı nüzûl rivayetlerine eleştirel yaklaşmıştır. Goldziher (ö. 1921), bu rivayetlerin büyük ölçüde tarihsel gerçekliği yansıtmaktan ziyade sonraki nesillerin Kur'an'ı açıklama çabalarının ürünü olduğunu ileri sürmüştür (Goldziher, 1920, s. 87-95). Watt (1909-2006), bu rivayetlerin büyük bir kısmını anlamı daraltıcı ve sonraki tefsir çabalarının ürünü olarak görmüş, tarihselci yöntemin gerekliliğini savunmuştur (Watt, 1970, s. 74-76; Aygün, 2023, s. 35). Rippin (1950-2016) ise, sebep-i nüzûl rivayetlerinin sonraki müfessirlerin âyetlere anlam kazandırmak için kullandıkları bir yorum türü olduğunu iddia etmiştir (Bkz. Rippin, 1985, s. 1-15; Rippin, 1988, s. 1-20).

Bu eleştiriler, esbâb-ı nüzûl rivayetlerinin tarihsel güvenilirliği ve metodolojik işlevi üzerine yeni tartışmaların doğmasına zemin hazırlamıştır. Bununla birlikte, bu yaklaşımların

¹ Örnek için Bkz. Kur'an, el-En'âm 6:145.

² Meselâ el-Ahkâf 17. âyetteki müphemlik nüzûl sebebi ile ortadan kalkmaktadır (ez-Zerkeşî, 1376/1957, c. 1, s. 22-23; es-Suyûtî, 1394/1974, c. 1, s. 107-108; ez-Zürkânî, t.y., c. 1, s. 109-113).

rivayet geleneğinin iç dinamiklerini yeterince dikkate almaması, İslâmî ilimler perspektifinden eleştiriye açık bir yön olarak değerlendirilebilir.

Klasik dönem İslâm âlimleri ile modern dönem araştırmacılarının; rivayetlerin tarihselliği sorunu, anlam daraltma riski ve hermenötik açıklık konuları çerçevesinde birbirinden farklı görüş beyan ettikleri anlaşılmaktadır. Böylece modern dönemde iki farklı eleştirel eğilim gözlemlenmektedir. İrfan Ahmad Khan, Fazlurrahman, Ebû Zeyd gibi bilginler, esbâb-ı nüzûlün anlam daraltıcı etkisini eleştirmekle birlikte, tarihsel bağlamın hermenötik önemini kabul etmektedir. Fazlurrahman'ın “double movement” teorisi, tarihsel bağlamı evrensel ilkelerin keşfi için bir basamak olarak kullanmaktadır. Goldziher, Watt, Rippin gibi oryantalistler, rivayetlerin sonraki nesillerin yorum çabalarının ürünü olduğunu iddia ederek esbâb-ı nüzûl ilminin temelini sorgulamaktadır.

Bu noktada Suyûtî, rivayet geleneğine bağlı kalmakla birlikte rivayetleri tasnif etme, değerlendirme ve bağlam içerisinde yorumlama çabasıyla dikkat çeken bir müfessir olarak öne çıkmaktadır. Suyûtî'nin yaklaşımı, bir taraftan klasik rivayetçiliğin imkânlarını korurken diğer taraftan bağlamın anlam üzerindeki etkisini göz ardı etmeyen dengeli bir metodoloji sunmaktadır. Bu yönüyle onun yöntemi, rivayet ile dirayet arasında bir sentez teşkil etmekte ve modern hermenötik tartışmalar açısından da yeniden değerlendirilmeye açık bir zemin oluşturmaktadır. Bu teorik çerçeve, Suyûtî'nin yönteminin anlaşılması için gerekli arka planı sunmakta, onun rivayetleri nasıl değerlendirdiği, bağlamı nasıl kullandığı ve lafız-bağlam dengesini nasıl kurduğu sorularını incelemeyi mümkün kılmaktadır.

Suyûtî'nin Esbâb-ı Nüzûl Hakkındaki Görüşleri

Suyûtî, Kur'an tefsirinde rivayet metodunu ustalıkla kullanan müfessirler arasında yer almaktadır. Onun *Lübâbü'n-nukûl* adlı eseri, esbâb-ı nüzûl ilmine dair zengin rivayet malzemesini toplamakla birlikte bu rivayetlerin sıhhat ve bağlam açısından değerlendirilmesini de hedeflemektedir.

Esbâb-ı nüzûlü, “nüzul çağını eşzamanlı olarak nakleden sahih haberler” (es-Suyûtî, t.y., s. 3) şeklinde tanımlayan Suyûtî, yalnızca sahâbî isnadı taşıyan rivayetleri muttasıl kabul etmiştir. İsnadı tâbiine kadar uzayan rivayetleri ise “merfû‘ li-ma ‘nâhu”³ ifadesiyle temkinli bir biçimde aktarmıştır. Bu ayırım, rivayetlerin derecelendirilmesinde hadis usulünün titizlikle uygulandığını ortaya koymaktadır. Suyûtî, esbâb-ı nüzûle dair zayıf rivayetleri tamamen atmak yerine onları ihtiyaten eserine dâhil etmiştir. Bu tercih, okuyucuya farklı rivayetlerin varlığını göstermekle birlikte tefsirin dirayet yönünü güçlendirmiştir. Ona göre bir âyetin nüzûl sebebi için çok sebep zikredilmişse ibarenin kapsamına bakmak gerekir. İfadeler her iki rivayeti kapsıyorsa aralarında bir çelişki olmadığı hükme bağlanır (es-Suyûtî, t.y., s. 5). Bu yaklaşım, Suyûtî'nin tefsir müktesebatına eleştirel bakan bir müfessir olduğunu göstermektedir.

Esbâb-ı nüzûl rivayetlerin hadis usulü açısından ele alınmaları şarttır. Ancak senedin tenkidi yapıldığı halde metnin eleştirisi yapılmazsa rivayetin doğru tahlili eksik kalacaktır. Bu nedenle Kur'an'ın doğru anlaşılmasında sebep-i nüzûl rivayetleri tahlil edilirken hadis metodolojisinden istifade edilerek yapılacak eleştiri, sened-metin bütünlüğü çerçevesinde gerçekleştirilmesi gerekir. Burada sened bir araç iken hedef, hadisin sıhhat durumlarını tespit ederek sahihini mevzuundan ayıklamaktır (Serinsu, 2008, s. 198; Kılınçlı, 2019, s. 402). Suyûtî, bu usule riayet ederek esbâb-ı nüzûl bilgisinin sadece tarihî arka planını vermekle kalmamış, âyetlerin evrensel mesajının sahih anlaşılması için de bunların vazgeçilmez olduğunu

³ Manası itibariyle Hz. Peygamber'e nisbet edilen rivâyettir.

belirtmiştir. Dolayısıyla Suyûtî'nin metodu, klasik rivayetçiliğin sınırlarının ötesinde, metin ve bağlam arasında işlevsel bir köprü kurma iddiası taşımaktadır.

Suyûtî'nin en dikkate değer görüşlerinden biri, her tarihsel olayın doğrudan bir nüzûl sebebi olarak kabul edilemeyeceği yönündeki yaklaşımıdır. Ona göre bazı âyetler, belirli bir olay üzerine nazil olmaktan ziyade, geçmişte meydana gelen hadiseleri haber vermek amacıyla indirilmiştir. Bu bağlamda o, Fîl Sûresi'nin nüzûlünü Habeşlilerin Kâbe'ye yönelik saldırısıyla doğrudan ilişkilendirmenin doğru olmadığını belirtmektedir. Ona göre Kur'an'da verilen bu tür haberler, Nûh, Âd ve Semûd kavimlerine dair kıssalar gibi tarihsel bir olayı aktarmaya yöneliktir ve teknik anlamda "sebeb-i nüzûl" olarak değerlendirilmemelidir. Benzer şekilde Suyûtî, "*Allah, İbrahim'i dost edindi*" (Kur'an, en-Nisâ 4:125) âyetinde Yüce Allah'ın Hz. İbrahim'i dost edinmesinin, âyetin nüzûl sebeplerinden biri olmadığı kanaatindedir (es-Suyûtî, t.y., s. 4). Bu görüşler, Suyûtî'nin nüzûl sebeplerini belirlerken sosyal, kültürel olaylar ile vahyin ilişkisini dikkatlice ayırdığını, her tarihî olayın doğrudan bir "sebeb-i nüzûl" sayılmayacağı tezini savunduğunu göstermektedir.

Suyûtî'nin esbâb-ı nüzûl anlayışı, sened tenkidini metin analiziyle bütünleştiren ancak vahyin evrensel mesajını tarihî olaylara indirgemekten kaçınan sofistike bir metodolojiye işaret etmektedir. Onun *Lübâbü'n-nukûl*'deki yaklaşımı, umum-husus, tekli-çoklu rivayet ve mecazî anlatım-somut olay ilişkisi bağlamında incelenmeyi hak eden özgün bir tefsir anlayışının ürünüdür. Bununla birlikte, zayıf rivayetlerin metne dâhil edilmesi gibi tercihler, onun metodunun eleştiriye açık yönleri arasında değerlendirilebilir.

Esbâb-ı Nüzûlde Umum - Husus

Esbâb-ı nüzûl ilmi çerçevesinde en çok tartışılan meselelerden biri, belirli bir sebebe binaen nazil olan âyetlerin hükmünün o sebep ile sınırlı olup olmadığıdır. Usûl-i fıkıh literatüründe genel kabul gören "*العِزَّةُ بِعُمُومِ اللَّفْظِ لَا بِخُصُوصِ السَّبَبِ*" kaidesi, bu tartışmanın merkezinde yer almakta, lafzın umûm ifade etmesi durumunda hükmün de umûmî olacağını vurgulamaktadır (Mukâtil b. Süleymân, 1423/2001, c. 5, s. 135; er-Râzî, 1420/1999, c. 3, s. 576). Burada Suyûtî'nin söz konusu kaideyi nasıl yorumladığı ve tefsir metodolojisine nasıl entegre ettiği tahlil edilecektir.

Suyûtî, klasik usûl geleneğini takip ederek nüzûl sebebinin âyetin anlam alanını daraltmadığı görüşünü benimsemektedir. Ona göre, özel bir olay üzerine nazil olan âyetin lafzı umum ifade ediyorsa, hüküm de umumdur. Nitekim zihâr âyetlerinin (Bk. Kur'an, el-Mücâdele 58:1-4) Havle binti Sa'lebe ve kocası Evs b. Sâmî hakkında; liân âyetlerinin (Bk. Kur'an, en-Nûr 24:6-9) Hilâl b. Ümeyye ile eşi arasındaki bir olay üzerine; kazf âyetlerinin (Bk. Kur'an, en-Nûr 24:4) Hz. Âişe'ye yönelik iftira hadisesi bağlamında nazil olmasına rağmen bu hükümlerin daha sonra umûma teşmil edilmesi, sahâbe uygulamasıyla da sabittir. Sonradan bunlar umuma teşmil edilmişlerdir.⁴ Bu durum, nüzûl sebeplerinin hükmü tahsis edici değil, açıklayıcı bir fonksiyon icra ettiğini göstermektedir.

Mezkûr kaidenin Suyûtî tarafından daha da geliştirilmesi, usûl kaynaklarında tartışılan ilgili prensibe tefsir disiplini içinde otoriter bir nitelik kazandırmıştır. Suyûtî, bağlama özel rivayeti aktardıktan sonra, âyetin genelliğini de ihmal etmemiştir. Böylece âyet, aslında evrensel bir mesaj taşıırken özel olayla da derinlemesine ilişkilendirilmiştir. Bu durum,

⁴ Suyûtî, konuyla ilgili olarak çok eşliliğe dair en-Nisâ sûresi 3, içki ve kumardan söz eden el-Bakara sûresi 219. âyetlerini örnek göstermektedir. Her iki âyetin sebepleri dar bağlamlara işaret etse de hükümlerinin tüm zamanlara dönük olduğunu savunmaktadır (es-Suyûtî, 1394/1974, s. 1/110).

Suyûtî'nin hem metnin dinamik tarihsel zeminiyle hem de metnin olağanüstü evrenselliğiyle bağını muhafaza etme çabasını göstermektedir. Suyûtî'ye göre ulemâ hiçbir şekilde Kur'an ve sünnet'in umumîliğini belirli kişilere tahsis etmemiştir. Dolayısıyla nüzûl sebebi olan âyet her ne kadar bir şahsın kişiliğine veya bir olayın niteliğine ait olsa da benzerlerine teşmil edilmesinde bir beis yoktur. Âyetteki genellik de lafız itibarıyla değildir (es-Suyûtî, t.y., c. 1, s. 112). Bu yaklaşımı destekleyen örneklerden biri, el-Bakara sûresi 284-286. âyetlerin nüzûl sürecine dair rivayettir.

Ebû Hüreyre'den (r.a.) nakledildiğine göre: “el-Bakara sûresi 284. âyet nazil olunca ashâba bu durum çok ağır geldi. Hz. Peygamber'e gelip ‘Biz ibadetleri yapmaya güç yetirebiliyoruz, fakat kalbimizden geçenlerden sorgulanmaya güç yetiremeyiz’ dediler. Resûlullah da onlara, ‘Siz de İsrailoğulları gibi ‘işittik ve isyan ettik’ mi diyeceksiniz? Bilakis ‘işittik ve itaat ettik, bağışlamayı dileriz Rabbimiz, dönüşümüz sanadır’ deyin’ buyurdu. Onlar da böyle dediler. Bunun üzerine Bakara sûresi 285. âyet indi. Ardından da, “Allah, bir kimseyi ancak gücünün yettiği şeyle yükümlü kılar” (Kur'an, el-Bakara 2:286) âyeti nazil oldu.” (el-Buhârî, 1414/1993, 56 (no: 4271); es-Suyûtî, t.y., s. 39).

Suyûtî, âyetlerin iniş sebeplerini esas alan rivayetleri öne çıkararak lafzın evrenselliği ile tarihsel bağlam arasında denge kurar. Rivayetleri isnad açısından titizlikle değerlendirip güvenilir olanlara öncelik vermesi, onun genel anlam ile özel bağlamı uzlaştırma çabasını yansıtmaktadır.

Ayrıca Suyûtî, umum ifade eden lafızların tahsis edilmesini ancak açık bir karınaya dayandırarak kabul etmektedir. Ona göre, nass içerisinde “illâ” gibi tahsis ifade eden bir unsur bulunmadıkça umum lafzın hükmü daraltılamaz. Nitekim “*Hırsızlık eden erkek ve kadının ellerini kesin*” (Kur'an, el-Mâide 5:38) âyetinin nüzûl sebebinin belirli bir şahsa dayanması, hükmün sadece o şahısla sınırlı olduğu anlamına gelmez. Zira âyette geçen “es-sârik” ve “es-sârike” lafızları cins isim olup umum ifade etmektedir (es-Suyûtî, t.y., s. 79. Ayrıca bk. et-Taberî, 1422/2001, c. 8, s. 407/409; el-Kurtubî, 1384/1964, c. 6, s. 159-160).

Suyûtî, sebebin hususiliğinin hükmün kapsamını sınırlamadığı görüşündedir. Bu yaklaşım, âyetin çağlar üstü otoritesini korumayı hedeflemektedir. Lakin lafzında genellik olmayıp muayyen bir mevzuda nazil olan âyetlerin, ilgili kimseyle sınırlandırıldığı durumlar da vardır. Örnek olarak, “*Temizlenmek için malını hayra veren en müttakî kimse o ateşten uzak tutulacaktır.*” (Kur'an, el-Leyl 92:17-18) âyetleri icmâen Hz. Ebûbekir hakkında inmiştir. Râzî (ö. 606/1210) bu âyetle, “...Allah katında en değerli olanınız, O'na karşı gelmekten en çok sakınanınızdır...” (Kur'an, el-Hucurât 49:13) âyetine dayanarak Hz. Ebûbekir'in, Hz. Peygamberden sonra insanların en değerlisi olduğunu ileri sürmüştür. Suyûtî, el-Leyl 17-18. âyetlerini umumî manaya hamledenlere karşı çıkmış ve bu görüşü doğru bulmamıştır. Çünkü ona göre ilgili âyetlerde umumilik siygası yoktur. Lam-ı ta'rifin umumîliği ancak ism-i mevsul ya da çoğul siygasında marife olursa gerçekleşir. Bu nedenle el-Leyl 17. âyette geçen “el-etkâ” lafzında var olan lâm-ı ta'rif, ism-i mevsul olmayıp müfrettir (er-Râzî, 1420/1999, c. 31, s. 187; es-Suyûtî, 1394/1974, c. 1, s. 112-113).

Suyûtî'nin esbâb-ı nüzûl yaklaşımı, lafzın umûmunu esas alan klasik usul prensibini korumakla birlikte bağlamı dışlamayan bütüncül bir yorum modeline işaret etmektedir. Onun yöntemi, âyetlerin hem nüzûl ortamıyla irtibatını sürdürmekte, hem de evrensel hüküm üretme kapasitesini muhafaza etmektedir. Bu yönüyle Suyûtî, usûl kaidelerini tefsir pratiği içinde sistematik bir şekilde uygulamış ve geliştirmiştir.

Esbâb-ı Nüzûlde Tekli - Çoklu Rivayet

Esbâb-ı nüzûl literatüründe önemli metodolojik problemlerden biri, aynı âyet veya âyet grubuna dair birden fazla nüzûl sebebi rivayetinin bulunmasıdır. Bu durum, rivayetlerin birbirini dışlayıcı mı yoksa tamamlayıcı mı olduğu sorusunu gündeme getirmektedir. Suyûtî,

aynı olaya ilişkin rivayetlerin bazen farklı kanallardan nakledildiğini ve bu rivayetlerin birden fazla âyetin nüzûlüne birlikte sebep teşkil edebileceğini kabul etmektedir. Bu yaklaşım, özellikle günümüzde âyetleri bağlamından kopararak parçacı okumaya meyleden eğilimlere karşı metnin anlam bütünlüğünü koruma çabası olarak değerlendirilebilir. Bu bağlamda Suyûtî, et-Tahrîm sûresinin ilk beş âyetinin nüzûl sebebi hakkında gelen farklı rivayetleri birlikte ele almaktadır. Hz. Âişe'den nakledilen bir rivayette, Hz. Peygamber'in Zeyneb bint Cahş'ın yanında bal şerbeti içmesi ve eşlerinin bu duruma tepki göstermesi üzerine söz konusu âyetlerin (Kur'an, et-Tahrîm 66:1-5) nazil olduğu belirtilmektedir (Buhârî, "Talâk", 7 No: 4966). Diğer bir rivayette ise Hz. Peygamber'in câriyesi Mâriye ile ilgili bir olay sebebiyle aynı âyetlerin nazil olduğu ifade edilmektedir (en-Nisâbü'rî, 1411/1990, "Tefsîr", 535 (no: 3824); es-Suyûtî, t.y., s. 199-200). Suyûtî, bu iki rivayeti birbirini dışlayan değil, aynı bağlamın farklı tezahürleri olarak değerlendirmekte ve her iki olayın da söz konusu âyetlerin nüzûl sürecine katkı sağlamış olabileceğini belirtmektedir.

Suyûtî, çoklu sebep rivayetlerini isnâd-metin tenkidıyla elemek yerine üç aşamalı bir usul uygulamaktadır. Sebeb-i nüzûl rivayetler birbiriyle tezat teşkil etmiyorsa "her biri vukû bulmuş olabilir" diyerek cem' ve telfik ile mezc etmekte ve el-İsrâ sûresi 85. âyetin sebeb-i nüzûllerini buna örnek göstermektedir. Tezat varsa, isnâd yönüyle sahih olanı veya sahâbî rivayetini tercih etmekte ve örnek olarak ed-Duhâ sûresi 1-3. âyetlerin nüzûl sebeplerini göstermektedir. Eşdeğer isnadlarda olay-zaman ilişkisini dikkate alarak tevkîfte bulunmaktadır. Örnek olarak en-Nahl sûresi 126. âyet zikredilebilir. (es-Suyûtî, 1394/1974, c. 1, s. 117-123). Bu metot, modern hadis tenkidinin isnad- zaman analiziyle büyük oranda uyumaktadır (Bk. Rippin, 1988, s. 1-20).

İslâm âlimlerinden bazıları esbâb-ı nüzûl ifadelerine yüklenen anlamların kesin bilgi ifade ettiğini söylerken, bazıları da bunların bir tür tefsir niteliği taşıdıklarını belirtmiştir. Bu kapsamda (سبب نزول هذه الآية، فأنزل الله هذه الآية، فنزلت هذه الآية) rivayet kalıplarından her birinin konuyla ilgili kesin bilgi hükmünde olduğu beyan edilmiş ve sebep kelimesinin bizzat zikredilmesi veya n-z-l kökünden türemiş olan fiillerin başına fâ-i ta' kibiyenin gelmesi bu duruma gerekçe gösterilmiştir. Diğer taraftan (نزلت هذه الآية في كذا) şeklinde gelen rivayetler esbâb-ı nüzûl bilgisinin yanı sıra tefsir niteliği manasında değerlendirilmiştir (ez-Zürkânî, t.y., c. 1, s. 114-115; Subhî Sâlih, 1421/2000, s. 142; Demirci, 2015, s. 222). Suyûtî de bu değerlendirmeleri büyük oranda dikkate almış, sened-metin tenkidinde bulunurken bu kıstaslara uymuştur.

Suyûtî genellikle esbâb-ı nüzûl rivayetlerini tam olarak vermiş ancak az da olsa bir rivayeti aktardıktan sonra Taberî ve İbn Ebî Hâtim gibi âlimlerin sahabe ve tâbiünden benzer rivayetlerini de nakletmiştir. Bu tür rivayetlerde doğal olarak esbâb-ı nüzûl ile ilgili ifadeler yer almamıştır. Nadiren de olsa bir rivayette iki farklı lafzın kullanıldığı da görülmüştür. Bu nedenle esbâb-ı nüzûl ifade eden lafızların toplamı ile rivayetlerin toplamı arasında fark oluşmuştur (Aldemir, 2019, s. 325-327).

Suyûtî'ye göre ravîlerden biri; âyet "şu konuda nazil oldu" derken, diğeri onun iddia ettiğinin aksine açık bir sebep belirtirse itimad edilen bu ikinci görüştür. Diğerinin iddiası ise istinbattır. Buhârî, İbn Ömer'den (ö. 73/692) naklettiğine göre "*Kadınlarınız sizin ekinliğinizdir. Ekinliğinize dilediğiniz biçimde varın...*" (Kur'an, el-Bakara 2:223) âyeti kadınlara arkadan yaklaşma konusunda nazil olmuştur (el-Buhârî, 1414/1993, "Tefsir", 41 no: 4253). Câbir (ö. 78/697) ise İbn Ömer'in görüşünden farklı olarak âyetin nüzûl sebebini açıkça şöyle belirtmiştir: "Yahudiler, 'erkek karısına arkadan yaklaşırsa doğacak çocuk şaşı olur' derlerdi. Bunun üzerine bu âyet inmiştir." (el-Buhârî, "Tefsir", 41 no: 4254). Suyûtî, yukarıda Câbir'in rivayetinin nakil, İbn Ömer'inin ise istinbat olduğundan hareketle itimada şayan olanın Câbir'in rivayeti olduğuna hükmetmiştir (es-Suyûtî, 1394/1974, c. 1, s. 115, 117).

Suyûtî, birden fazla âyetlerin nüzûlüne tek bir sebep gösterilebileceğini Tirmizî ve Hâkim'in Ümmü Seleme'den yaptıkları şu rivayeti delil göstermiştir: “Ümmü Seleme ‘Ya Resûlellah, hicretle ilgili olarak Allah’ın kadınlardan söz ettiğini hiç duymadım’ diye yakınmıştı. Bunun üzerine *‘Rableri, onlara şu karşılığı verdi: ‘Ben, erkek olsun, kadın olsun, sizden hiçbir çalışanın amelini zayi etmeyeceğim...’* (Kur’an, Âl-i İmrân 3:195), *‘Müslüman erkekler, Müslüman kadınlar; mümin erkekler, mümin kadınlar...’* (Kur’an, el-Ahzâb 33:35) âyetleri nazil oldu.” (en-Nîsâbûrî, 1411/1990, “Tefsir”, 328 no: 3174; es-Suyûtî, 1394/1974, c. 1, s. 124-125). Suyûtî, mezkûr âyetlerde ilgili bağlama en iyi uyan sebep-i nüzûl rivayetlerini esas alarak tercih ve değerlendirmelerde bulunmuş, böylece âyetlerin daha doğru anlaşılmasına katkı sağlamıştır.

Mecazî Anlatım - Somut Olay İlişkisi

Kur’an’daki mecazî anlatımlar, âyetlerin çok yönlü anlam yapısını oluşturan temel unsurlardan biridir. Suyûtî’de mecazî anlatımların somut olaylarla ilişkilendirilmesi, onun tefsir metodolojisinin özgün yönlerinden birini teşkil etmektedir. el-Bakara sûresi 19. âyetin nüzûl sebebine dair rivayet buna örnektir.

Taberî’nin; İbn Abbas, İbn Mes’ûd (ö. 32/652) ve bir grup sahâbi senediyle naklettiğine göre, “Medine’de münafık iken daha sonra Müslüman olan iki kişi, Hz. Peygamberden ayrılıp müşriklere doğru gitmişlerdi. Yol süresince şiddetli gök gürültüsü, şimşek ve yıldırımlarla dolu yağmura tutulmuşlardı. Her şimşek çaktığında yıldırım kulaklarına girecek de kendilerini öldürecek korkusuyla parmaklarıyla kulaklarını tıkamışlardı. Şimşek çaktığında onun aydınlığında yürümüş, şimşek çakmadığında ise bir şey görmeksizin ve yürümeksizin yerlerinde kalakalmışlardı. Bu haldeyken şöyle demişlerdi: ‘Ah keşke sabaha çıksak da hemen Muhammed’e gidip biat etsek.’ Sabah olunca Hz. Peygamber’e gelip teslim olmuş, ellerini onun (s.a.v.) eli üzerine koyup biat etmiş ve iyi birer Müslüman olmuşlardır. Allah, Medine’den müşriklere katılmak üzere çıkan bu iki kişinin durumunu şöyle misal getirmiştir: *“Yahut onların durumu, gökten yoğun karanlıklar içinde gök gürültüsü ve şimşekle sağanak halinde boşanan yağmura tutulmuş kimselerin hali gibidir...”* (Kur’an, el-Bakara 2:19).

Allah (cc), söz konusu iki münafığın durumunu Medine’de bulunan münafıklar için temsîlî bir örnek olarak ortaya koymuştur. Medine’deki münafıklar, Hz. Peygamber’in meclisinde bulundukları esnada onun sözlerinden rahatsızlık duymuş ve haklarında bir vahyin nazil olması yahut ifşa edilerek cezalandırılma ihtimali sebebiyle endişeye kapılmışlardır. Bu psikolojik durumun bir tezahürü olarak tıpkı bahsi geçen iki münafığın yaptıkları gibi kulaklarını tıkamak suretiyle kendilerini ilâhî hitabın etkisinden korumaya çalışmışlardır. Nitekim bu kimseler, şartların lehlerine geliştiği, yani dünyevî imkânların genişlediği, mallarının ve evlatlarının arttığı, ganimet veya fetih gibi başarıların elde edildiği durumlarda dinî bağlılıklarını görünürde sürdürmüş ve sözleriyle bu bağlılıklarını teyit etmişlerdir. Bu hâl, şimşegin aydınlattığı anlarda yol alabilen kimselerin durumuna benzetilmiştir. Buna karşılık, şartların aleyhlerine döndüğü, mallarının ve evlatlarının yok olduğu yahut çeşitli musibetlerle karşılaştıkları zamanlarda ise bunlar, yaşadıkları olumsuzlukları doğrudan dine atfetmiş ve inançlarından geri dönmüşlerdir. Bu durum ise, karanlık çöktüğünde hareket kabiliyetini yitiren ve olduğu yerde kalan kimselerin hâline benzetilmiştir. Dolayısıyla söz konusu temsil, münafıkların inanç konusundaki istikrarsızlıklarını, pragmatik yaklaşımlarını ve durumlara göre değişen tutumlarını çarpıcı bir şekilde tasvir etmektedir (Taberî, t.y., c. 1, s. 358; es-Suyûtî, t.y., s. 8).

Yukarıda görüldüğü üzere Taberî, rivayeti ayrıntılı vererek bir tasvirde bulunmuştur (et-Taberî, 1422/2001, c. 1, s. 348-349). Bu yaklaşım, Taberî’nin “rivayet tefsiri” anlayışının tipik bir örneğidir. İbn Kesîr (ö. 774/1373), rivayeti yorumlayarak sunmuş ve münafıkların bu halini mecaz olarak değerlendirmiştir (İbn Kesîr, 1419/1998, c. 1, s. 99-101). Onun bu yorumu, benzetmenin sembolik boyutunu ön plana çıkarmaktadır. Suyûtî ise nüzûl sebebi bağlamında rivayeti kısaca özetlemiş, ayrıntıya girmemiştir. O, bu âyette yapılan benzetmeyi, o dönemdeki

iki münafık kişinin davranışlarıyla ilişkilendirmiştir (er-Râzî, 1420/1999, c. 2, s. 215-216; es-Suyûtî, t.y., s. 7-8). Bu sayede mecazlı ifadeyi tarihsel olaya bağlayarak okumuş ve âyeti anlaşılır hale getirmiştir. Böylece hem âyetin simgesel derinliğini korumuş hem de yaşanmış bir olayla âyet arasında sağlam bir bağlantı kurmuştur.

Suyûtî'nin bu yaklaşım tarzı, onun tefsir metodolojisindeki üç temel özelliğini yansıtmaktadır: 1) İhtisar (Özetleme) Sanatı: Suyûtî, Taberî'nin geniş rivayet aktarımını özelleştirerek nüzûl sebebi açısından en mühim unsurları seçmiştir. Bu tercih, Lübbü'n-nukûl'ün "lûbab" (öz, özet) niteliğine uygun düşmektedir. 2) Tarihsel-Mecazî Bütünlük: Suyûtî, mecazî anlatımı somut tarihsel olayla ilişkilendirerek Kur'an'ın belâgat hikmetini açıklamaya çalışmıştır. Bu, onun hem edebî hem de tarihî yönü bir arada düşünme çabasını göstermektedir. 3) Uygulanabilirlik: Suyûtî'nin özetleyici ve ilişkilendirici yaklaşımı, okuyucunun âyetin hem mecazî hem de tarihsel boyutunu aynı anda kavramasına imkân tanımaktadır. Bunun, tefsirde "anlaşılabilirlik" ilkesinin öncelenmesine işaret ettiği görülmektedir.

Suyûtî'nin mezkûr örneklerle ortaya koyduğu yöntem, Kur'an'daki mecazî anlatımların nüzûl sebepleri vasıtasıyla nasıl somutlaştırılabileceğini göstermektedir. Mecaz, genellikle soyut kavramları somutlaştıran bir anlatım biçimi iken Suyûtî bu somutlaştırmanın tarihsel bir zemin üzerinde gerçekleştiğini vurgulamaktadır. Ancak bu yaklaşım, mecazın evrensel boyutunu daraltma riskine karşı dikkatli bir şekilde tatbik edilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda Suyûtî'nin metodu, tefsir metodolojisinde hiyerarşik dengeyi kurmaya yönelik önemli fakat ihtiyatla yaklaşılması gereken bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır.

Suyûtî'nin Esbâb-ı Nüzûl Rivayetlerini Bağlamsal Analizi

Suyûtî'nin konuyla ilgili pek çok değerlendirmeleri mevcuttur. Ancak konu sınırlılığı dikkate alındığında onların tümüne yer vermek mümkün gözükmemektedir. Dolayısıyla burada onun sened, içerik ve bağlam ilişkisini yoğun olarak işlediği üç örnek âyet ele alınarak esbâb-ı nüzûl rivayetleri tahlil edilecektir.

1. Örnek: *"Doğu da Batı da Allah'ındır; nereye dönerseniz Allah'ın yüzü oradadır. Şüphesiz Allah, lütuf ve ilim sahibidir."* (Kur'an, el-Bakara 2:115). Bu âyetin zahirî yapısı dikkate alındığında "doğu" ve "batı" ifadeleri üzerinden bütün yönleri kuşatan evrensel bir anlamın kastedildiği anlaşılmaktadır. Bu durum, lafzın genel karakterini ortaya koyar. Ancak Suyûtî, bu genel anlamın doğrudan amelî hükme taşınması hâlinde ortaya çıkabilecek yanlış yorumlara işaret etmektedir. Nitekim âyetin bağlamdan kopuk biçimde ele alınması, kıbleye yönelme zorunluluğunu ortadan kaldıracak bir yoruma kapı aralayabilir ki bu da icmâ ile sabit olan hükümlere aykırıdır. Bu noktada müellif, esbâb-ı nüzûl rivayetlerini devreye sokarak lafzın muradını tayin etmede bağlam bilgisinin belirleyici rolüne dikkat çekmektedir (es-Suyûtî, 1394/1974, c. 1, s. 109).

a) Seferde Namaz:

Müslim (ö. 261/875), Tirmizî (ö. 279/892) ve Nesâî (ö. 303/915), İbn Ömer'den (r.a.) (ö. 243/858) naklettiklerine göre: "Hz. Peygamber, Mekke'den Medine'ye dönüşü esnasında, yolda binitinin üzerinde iken biniti ne tarafa dönerse o tarafa doğru nafilâ namaz kıları. Sonra İbn Ömer, *"Doğu da Allah'ındır Batı da"* (Kur'an, el-Bakara 2:115) âyetini okuyarak, 'işte bu âyet bunun hakkında nazil oldu' dedi." (en-Nisâbü'rî, 1374/1955, "Salatü'l-Müsâfirîn", 4 (no: 700); et-Tirmizî, 1395/1975, "Tefsiru'l-Kur'an", 3 (no: 2960).

Suyûtî, bu rivayeti âyetle ilgili sözü edilen rivayetlerin en sahihi olarak görmekte ve cumhur-u ulemâ'nın da buna itimat ettiğini söylemektedir. Ancak bu rivayette nüzûl sebebine dair bir açıklamanın olmadığını, İbn Ömer'in âyetle ilgili sadece "bu konu hakkında nazil oldu" dediğini belirtmektedir (es-Suyûtî, t.y., s. 16).

b) Mescid-i Aksâ'dan Kâbe'ye Kible Değişimi:

Taberî (ö. 310/923) ve İbn Ebî Hâtim (ö.327/938), Ali b. Ebû Talha (ö. 143/760) kanalıyla İbn Abbas'tan (ö. 68/688) şu rivayette bulunmuştur: “Hz. Peygamber, Medine'ye hicret ettiğinde Allah Mescid-i Aksâ'ya yönelmesini emretti. Yahudiler buna sevindiler. Takriben on ay kadar Hz. Peygamber Kudüs'e doğru namaz kıldı. Ancak kendisi, Hz. İbrahim'in kiblesine dönmek istemekte ve bu nedenle sürekli dua ederek yüzünü semaya çevirmekteydi. Yüce Allah, *'Biz senin çoğu kez yüzünü göğe doğru çevirip durduğunu görüyoruz. Elbette seni razı olacağın kibleye çevireceğiz. Bundan böyle yüzünü Mescid-i Haram'a çevir.'* (Kur'an, el-Bakara 2:144) âyetini vahyetti. Yahudiler tedirgin olup âyetin ifadesiyle *'Onları yönelmekte oldukları kiblede çeviren nedir?'* (Kur'an, el-Bakara 2:142) dediler. Bunun üzerine Allah, *'Doğu da Allah'ındır Batı da. Nereye dönerseniz Allah'ın zâtı oradadır.'* (Kur'an, el-Bakara 2:115) âyetini indirdi.” (et-Taberî, 1422/2001, c. 2, s. 449-450; İbn Ebî Hâtim, 1419/1998, c. 1, s. 211).

Suyûtî, senedinin sağlam olduğunu gerekçe göstererek bu rivayetin güvenilir olduğu kanaatindedir. Aktardığı bu rivayetler incelendiğinde, onun hadis usûlüne bağlı kalarak bir tasnif yaptığı görülmektedir. Örneğin İbn Ömer tarikiyle gelen rivayeti “en sahih” olarak nitelmesi, sened merkezli değerlendirmeyi önceliğini göstermektedir (es-Suyûtî, t.y., s. 16). Bununla birlikte, bu rivayetin doğrudan bir nüzûl sebebi içermediğini özellikle belirtmesi, onun rivayetleri sadece sıhhat açısından değil, içerik ve fonksiyon açısından da değerlendirdiğini ortaya koymaktadır. Buna karşılık İbn Abbas'tan gelen kible değişimiyle ilgili rivayeti de senedinin sağlamlığı nedeniyle kabul etmekte ve âyetin tarihsel bağlamına ışık tutan önemli bir veri olarak sunmaktadır.

c) Nafile Namazlarda Serbestiyet:

Tirmizî, İbn Mâce (ö. 273/887) ve Dârekutnî (ö. 385/995); Eş'as es-Semmân (ö. 118/736), Âsım b. Abdullah (ö. 146/763), Abdullah b. Âmir b. Rebîa (ö. 93/712), Amr b. Rebîa (ö. 35/656) senediyle şöyle nakletmektedir: “Bir yolculuk esnasında karanlık bir gecede Hz. Peygamber ile beraberdik. Kiblenin neresi olduğunu bilemedik ve herkes kendi zannına göre namaz kıldı. Sabah olunca durumu Hz. Peygamber'e haber vermemiz üzerine *'Doğu da Allah'ındır batı da. Nereye dönerseniz Allah'ın zâtı oradadır'* (Kur'an, el-Bakara 2:115) âyeti nazil oldu.” (et-Tirmizî, 1395/1975, “Tefsirü'l-Kur'an”, 3 (no: 2960); İbn Mâce, 1430/2009, “İkâmetü's-Salât”, 60 (no: 1020).

Tirmizî, sened zincirinde yer alan Eş'as es-Semmân'ı hadis konusunda zayıf görülen biri olarak gördüğü için bu rivayeti garib kategorisinde değerlendirmektedir. Suyûtî, bu rivayete benzeyen ve farklı senetlerle zikredilen dört zayıf nakilde de bulunmaktadır (es-Suyûtî, t.y., s. 17; Ayrıca Bk. el-Vâhidî, 1411/1990, s. 40-41). Zayıf kabul edilen rivayetleri tamamen dışlamaması ve onları tali bir konumda zikretmesi, Suyûtî'nin rivayetleri hiyerarşik bir düzen içerisinde değerlendirdiğini gösterir. Nitekim Eş'as es-Semmân üzerinden gelen rivayetin zayıf kabul edilmesi ve “garib” olarak nitelenmesi, onun eleştirel yaklaşımını yansıtmaktadır. Bu durum, Suyûtî'nin rivayet malzemesini bir bütün olarak sunarken okuyucuyu da isnad ve metin tenkidi konusunda bilinçlendirmeyi hedeflediğini göstermektedir.

Görüldüğü üzere Suyûtî, âyetle ilgili olarak çeşitli rivayetleri derlemiş ve birbirleriyle bağlantılı farklı nüzûl sebeplerini aktarmıştır. O, bu rivayetleri sadece nakletmekle kalmamış aynı zamanda her birini kendi bağlamı içinde ele alarak âyetin lafzıyla tutarlı olacak şekilde yorumlamış, senedi güçlü olan rivayetlere öncelik vermiş, zayıf olanlara da en sonlarda yer vererek metin ile bağlamı birlikte değerlendirmiştir. Suyûtî, burada rivayetler arasındaki görünür farklılığı çelişki olarak değil, farklı olayların aynı âyetin inişine vesile olması ihtimaliyle uzlaştırmıştır. Böylece hem âyetin mutlak ifadesini korumuş hem de tarihsel bağlamları ihmal etmemiştir. İlgili âyetle lafzın evrensel kapsayıcılığı “*nereye dönerseniz...*” ifadesi ile yaşanmış tarihsel sebeplerin bağlantısı kurulmuştur. Suyûtî, lafzın genelliğini esas alarak âyetin tüm zaman ve mekânlarda geçerli olduğunu belirtmekle birlikte nüzûl sebebini de aktararak âyetin pratikteki uygulanma örneklerini somutlaştırmaktadır (es-Suyûtî, *Lübâbü'n-nukûl*, t.y., s. 16-17; es-Suyûtî, *ed-Dürri'l-mensûr*, t.y., c. 1, s. 265-267).

Âyet, lafzı itibariyle genel bir ifade taşımasına rağmen, tarihî bağlamda kible meselesi özelinde nüzûl sebebine sahiptir. Suyûtî, bu âyet metninin Allah'ın tek ilah olduğunu göstermenin yanı sıra nüzûl sebebine dayalı tarihî olayları da göz önünde bulundurduğuna dikkat çekmekte, âyetin hem tarihsel yönünü hem de evrensel amacını birlikte değerlendirmektedir. Suyûtî'nin bu yöntemi, farklı rivayetlerin ortaya koyduğu tarihî gerçeklikleri göz ardı etmeden âyetin tefsirinde bağlamın önemini göstermesi bakımından önemlidir. Âyetin literal anlamı, Allah'ın mekândan münezze oluşunu bildirirken; sebab-i nüzul rivayetleri, tarihsel, sosyal ve kültürel durumları açıklamakta ve anlamın kökleşmesini sağlamaktadır.

Usûl âlimlerinin “sebebin hususiliği lafzın umumunu tahsis etmez” şeklindeki prensibi, Suyûtî'nin yorumunda açıkça karşılık bulmaktadır (es-Sübkî, 1404/1984, c. 2, s. 137-140, 165). Bu çerçevede esbâb-ı nüzûl bilgisi, âyetin anlamını açıklayan, somutlaştıran ve farklı zaman ve mekanlarda uygulama alanlarını gösteren hermenötik bir araç olarak işlev görmektedir. Dolayısıyla Suyûtî'nin yaklaşımı, metin merkezli literal okumalar ile bağlam merkezli tarihsel okumalar arasında bağlantı kuran bir tefsir modeli sunmaktadır.

2. Örnek: “...*Hani Allah'ın kendisine nimet verdiği, senin de kendisine nimet verdiği kimseye 'eşini yanında tut ve Allah'tan kork' diyordun. Allah'ın açığa çıkaracağı şeyi içinde gizliyordun, insanlardan çekiniyordun, oysa Allah'tan çekinmen daha doğrudu...*” (Kur'an, el-Ahzâb 33:37). Bu âyet, lafzî düzlemde Hz. Peygamber'in evlatlığı Hz. Zeyd ile eşi Hz. Zeyneb arasındaki evlilik ve boşanma gibi tarihsel bir olaya işaret etmekte, buna karşılık içerdiği hüküm itibariyle evlatlıkların boşanan eşleriyle evlenmesinin helal olduğunu gösteren evrensel hukukî bir düzenlemeyi vazetmektedir. Bu durum, husûsî sebep ile umumî lafız arasındaki ilişkinin klasik tefsir usûlü çerçevesinde nasıl bağlantı kurulduğunu göstermesi bakımından önem arz etmektedir. Suyûtî, âyetin nüzûlüne dair şu rivayetleri aktarmaktadır: (es-Suyûtî, t.y., s. 159-160).

a) Buhârî (ö. 256/870), Enes b. Malik'ten (ö. 93/712) naklettiğine göre: “*Allah'ın açığa vuracağı şeyi, insanlardan çekinerek içinde saklıyordun*” (Kur'an, el-Ahzâb 33:37) âyeti Zeyneb binti Cahş ve Zeyd b. Harise'nin (r.a.) durumu hakkında nazil oldu.” (el-Buhârî, 1414/1993, “Tefsirü'l-Kur'an (Sûretü'l-Ahzâb)”, 278 (no: 1797).

b) Hâkim en-Nîsâbü'rî (ö. 405/1014), Enes b. Malik'ten nakline göre: “Zeyd b. Harise, Hz. Peygamber'e gelerek Zeyneb binti Cahş'ı şikâyet etmesi üzerine Hz. Peygamber ona ‘Allah'tan kork ve eşini yanında tut’ buyurdu. Böylece ‘*Allah'ın açığa vuracağı şeyi, insanlardan çekinerek içinde saklıyordun*’ (Kur'an, el-Ahzâb 33:37) âyeti nazil oldu.” (en-Nîsâbü'rî, 1411/1990, c. 2, s. 452).

c) Müslim, Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855) ve Nesâî, Enes b. Malik'ten naklettiğine göre: “Zeyneb'in (r.a.) iddeti bittiğinde Hz. Peygamber Zeyd'e, kendisi için gidip Zeyneb'i istemesini söyledi. Zeyd gidip bunu bildirince Zeyneb, ‘Rabbimin emirlerinden başka bir şey yapacak değilim’ diyerek namazgâh'a doğru gitti. O sırada vahiy indi ve Hz. Peygamber izin almaksızın Zeyneb'in yanına girdi. Bu olayı gördüğümüzde anladık ki Resulullah ile Zeyneb'in düğünü olacak ve Hz. Peygamber bize ekmek ve et ikram edecek. Yemekten sonra misafirlerden bir kısmı dışarı çıktı, bir kısmı da evde kalarak konuşmaktaydı. Ardından Resûlullah da çıktı. Ben kendisinin peşinden gittim. Eşlerinin odalarını gezmekteydi. Misafirlerin evden ayrıldıklarını haber vermem üzerine eve girdi. Ben de onunla birlikte girdim. Ama benimle kendi arasına perde çekti ve örtünme ile ilgili âyet indi. Hz. Peygamber ashabına daha evvel de ettiği gibi vaaz eyledi ve nazil olan Ahzâb 53. âyeti okudu.” (Müslim, 1374/1955, “Nikâh”, 15 (no: 1428).

Suyûtî'nin naklettiği rivayetler incelendiğinde onun, rivayetleri farklı yönleriyle ele aldığı görülmektedir. Enes b. Mâlik tarihiyle gelen rivayet, âyetin genel olarak Zeyd b. Hârise ile Zeyneb binti Cahş arasındaki evlilik hadisesi hakkında nazil olduğunu ifade etmekte ve olayın çerçevesini ana hatlarıyla ortaya koymaktadır. Buna karşılık Nîsâbü'rî tarafından aktarılan rivayet, Hz. Peygamber'in Zeyd'e evliliğini sürdürmesini tavsiye etmesi üzerinde yoğunlaşarak olayın belirli bir kesitini öne çıkarmaktadır. Diğer taraftan Müslim kanalıyla gelen rivayet ise hadisenin daha ayrıntılı bir tasvirini aktarmakta, özellikle evlilik sürecinin

toplumsal yansımalarını ve buna bağlı olarak nazil olan diğer âyetlerle ilişkisini ortaya koymaktadır. Bu çok yönlü rivayet yapısı, Suyûti'nin indirgemeci bir yaklaşım benimsemediğini aksine farklı rivayetleri bir araya getirerek olayın bütüncül bir resmini sunmaya çalıştığını göstermektedir. Nitekim O, rivayetlerin her birinin işaret ettiği olayın tarihsel bağlamlarını dikkate alarak âyetin anlam alanını genişletmektedir. Bu yaklaşım, rivayetlerin birbirini tamamlayan unsurlar olarak değerlendirilmesine imkân tanımaktadır.

Suyûti'nin yorumunda dikkat çeken diğer bir husus, âyette geçen *“Allah'ın açığa çıkaracağı şeyi içinde gizliyordun”* ifadesine yüklediği anlamdır. Müellif, bu ifadenin Hz. Peygamber'in beşerî bir arzusuna değil, ilahî vahiy ile kendisine bildirilen bir hükmün henüz açıklanmamış olmasına işaret ettiğini belirtmektedir. Bu çerçevede “gizlenen şey”, Zeyd'in boşaması sonrasında Zeyneb ile evliliğin ilahî bir takdir olduğu bilgisi olarak yorumlanmıştır. Böylece Suyûti, bazı yorumlarda ileri sürülen subjektif değerlendirmeleri reddederek âyeti vahiy merkezli ve normatif bir çerçevede ele almaktadır. Bu yorumun en önemli sonucu, söz konusu hadisenin toplumsal ve hukukî bir dönüşümün parçası olarak değerlendirilmesidir. Nitekim cahiliye Arap toplumunda evlatlıkların öz evlat gibi kabul edilmesi şeklindeki yerleşik anlayış, bu âyetle birlikte ortadan kaldırılmıştır. Taberî ve Kurtubî gibi müfessirlerin de işaret ettiği üzere bu düzenleme sosyal statü ve akrabalık ilişkilerini yeniden tanımlayan köklü bir dönüşümdür (es-Suyûti, t.y., s. 159-160; Ayrıca Bk. et-Taberî, 1422/2001, c. 19, s. 114-118; el-Kurtubî, 1384/1964, c. 14, s. 188-195). Böylece Suyûti, âyetin lafzındaki genel ilkeyi (evlatlığın gerçek evlat gibi görülmemesi) ve sebep-i nüzûlün özel olayını (Zeyd-Zeyneb evliliği) birlikte değerlendirmekte, âyetteki özel olay ile getirilen genel ilke arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktadır (es-Suyûti, *Lübâbü'n-nukûl*, t.y., s. 159-162; es-Suyûti, *ed-Dürrü'l-mensûr*, t.y., c. 6, s. 611-617). Müellif, burada rivayetleri kronolojik ve tematik bir bütünlük içerisinde sunarak hem olayın tarihsel gerçekliğini muhafaza etmekte hem de metnin normatif içeriğini ön plana çıkarmaktadır. Bu yönüyle onun tefsir yöntemi, bağlam ile lafız arasında denge kuran ve rivayetleri farklı kültürlerde uygulanabilirliği ile zenginleştiren klasik tefsir anlayışının tipik bir yansıması olarak görülmektedir.

3. Örnek: *“Yüzünü ekşitti ve döndü; çünkü âmâ kendisine geldi. Sen nereden bileceksin, belki o temizlenecek...”* (Kur'an, Abese 80:1-3). Bu âyet, Hz. Peygamber'e yönelik bir uyarı niteliği taşımaktadır. Burada hem bireysel bir olay hem de tebliğde önceliklerin belirlenmesi bakımından evrensel bir ilke yer almaktadır. Suyûti, bu âyetin Abdullah b. Ümmü Mektûm'un Hz. Peygamber'in yanına gelerek İslâm hakkında sorular sorduğu fakat o sırada Mekke'nin ileri gelenleriyle meşgul olan Hz. Peygamber'in yüzünü ekşitip ondan yüzünü çevirdiği olay üzerine indiğini aktarmaktadır (es-Suyûti, t.y., s. 209; Ayrıca Bk. el-Vâhidî, 1411/1990, s. 471). Taberî, bu âyetin iniş sebebini rivayetlerle destekleyerek Hz. Peygamber'in hitap önceliklerinin değiştiğine işaret etmekte (et-Taberî, 1422/2001, c. 24, s. 102-107), Kurtubî (ö. 671/1273), âyetin genel tebliğ ahlakı açısından önemini vurgulamakta (el-Kurtubî, 1384/1964, c. 19, s. 211-214), Vâhidî ise rivayetlerin çoğulculuğunu, âyetin anlam zenginliği olarak değerlendirmektedir (el-Vâhidî, 1411/1990, s. 471).

Bazı rivayetlerde, olayın Mekke döneminde davet stratejileri bağlamında yaşandığı, Hz. Peygamber'in asıl amacının Mekke'nin ileri gelenlerini İslâm'a girmesini sağlamak olduğu belirtilmiştir. Burada bağlam aktarılırken lafzın evrensel mesajı ihmal edilmemiş, tebliğde statüye göre öncelik vermek yerine samimi ilgi gösteren kişilere değer verilmesi gerektiğine dikkat çekilmiştir. Böylece tarihsel olay, ahlâkî evrensel bir prensibin somut örneğine dönüştürülmüştür (İbn Âşûr, 1984, c. 30, s. 103-113).

Tirmizî ve Hâkim en-Nisâbü'rî, Hz. 'Aişe'den (ö. 58/678) şöyle nakilde bulunmuştur: “İlgili âyetler âmâ olan Abdullah b. Ümmü Mektûm hakkında indirildi. Kendisi Hz. Peygamber'e gelerek, ‘Ya Resûlallah, beni irşad et’ dedi. Bu sırada Hz. Peygamber'in yanında müşriklerin ileri gelenleri vardı. Resûlullah, İbn

Ümmü Mektûm'dan yüz çevirip diğerlerine dönünce İbn Ümmü Mektûm 'sözlerimde bir yanlışlık mı var' diye sordu. Hz. Peygamber, 'hayır' buyurdu. Bunun üzerine, '*Yüzünü ekşitti ve döndü; çünkü âmâ kendisine geldi.*' (Kur'an, Abese 80:1-2) âyetleri nazil oldu." (Tirmizî, 1395/1975, "Tefsîrü'l-Kur'an (Sûretü Abese)", 44 (no. 3331); en-Nisâbü'rî, 1411/1990, c. 2, s. 558 (no: 3896). Ebû Ya'lâ el-Mevsîlî (ö. 307/919) de benzer bir rivayeti Enes b. Malik'ten nakletmiştir (es-Suyûtî, t.y., s. 209).

Yukarıdaki rivayete göre Abdullah b. Ümmü Mektûm Hz. Peygamber'e gelerek İslâm'ı öğrenme isteğinde bulunmuş ancak Hz. Peygamber o sırada Mekke'nin önde gelenleri ile meşgul olduğu için âmâ sahâbîye yeterince ilgi göstermemiştir. Bu hadisenin ardından Allah, Hz. Peygamber'i bu davranışından dolayı ikaz etmiş ve ilgi önceliklerinin yeniden düzenlenmesi gerektiği hususunda ihtarda bulunmuştur (et-Taberî, 1422/2001, c. 24, s. 102-107; el-Vâhidî, 1411/1990, s. 471; es-Suyûtî, *Lübâbü'n-nukûl*, t.y., s. 209; es-Suyûtî, *ed-Dürrü'l-mensûr*, t.y., c. 8, s. 415-417).

Suyûtî, farklı rivayetleri aktarırken âyetin iniş sebebinin hem tarihî bir olaya bağlı olduğunu hem de evrensel bir mesaj içerdiğini vurgulamaktadır. Âyet lafzının, Hz. Peygamber'in insanlara karşı tutumunda adalet ve samimiyet ilkelerini ön plana çıkardığını belirtmektedir. Âyetler, Hz. Peygamber'in insanlara yönelik tutumunu eleştirirken tarihî bir sahneyi canlandırmakta, ancak metnin evrensel mesajı İslami tebliğde herkese eşit ve samimi yaklaşım ilkesine dayanmaktadır. Suyûtî, bu iki boyutu birlikte değerlendirerek bağlamı genişletmekte ve âyetin anlamını derinleştirmektedir. Dolayısıyla Suyûtî'nin esbâb-ı nüzûl anlayışı, rivayet naklinin yanı sıra dirayet ve bağlamcı tefsirin de önemli bir örneği olarak görülmektedir.

Verilen üç örnekten Suyûtî'nin; rivayet çeşitliliğini koruma eğilimi gösterdiği, lafzın genelliği ve bağlamın hususiliğini birlikte gözettiği, tarihsel olayları evrensel hüküm ve ilkelerle ilişkilendirdiği ve usûl geleneğiyle uyumlu metodolojik bir tutum sergilediği anlaşılmaktadır. Burada Suyûtî, farklı rivayetleri ayırtırmadan sunmuş, bağlama açıklık kazandırmıştır. Rivayetlere ve lafız-strateji ilişkisine sadık kalmıştır. Tarihsel olayları, çağlar ötesi ahlakî ve hukukî ilkelerle ilişkilendirmiştir.

Sonuç

Yapılan analizler, Suyûtî'nin rivayetleri aktarırken hem metin bağlamını hem de tarihî arka planı dikkate alarak nasıl bir ilişki kurduğunu ortaya koymuştur. Bu bağlamda Suyûtî'nin *Lübâbü'n-nukûl* eseri, klasik tefsir literatüründe esbâb-ı nüzûl disiplinine sistematik bir kapsam kazandırmış, tarihsel bağlamı aktarma biçimi onu tefsir geleneneği içinde önemli bir konuma yükseltmiştir. Âyet örnekleri üzerinden yapılan tetkikler, lafzın evrensel geçerliliğiyle nüzûl bağlamının özel şartları arasında metodolojik bir köprü kurulduğunu göstermektedir. Bu yaklaşım, klasik tefsir geleneği içinde hem rivayete saygılı hem de anlamın maksat ve geniş ufkunu gözetten bir durumdur.

Esbâb-ı nüzûl ilminde, rivayetlerin epistemolojik statüsüne ilişkin önemli tartışmalar yapılmıştır. Klasik müfessirler rivayetleri büyük ölçüde kabul ederken, modern araştırmacılar tarihsel otantikliklerini sorgulamıştır. Bu durum, sebep-i nüzûl bilgisinin âyetlerin evrensel mesajını daraltma riski taşıdığı yönünde eleştirilere yol açmıştır. Buna karşılık, rivayetlerin tarihsel olayları birebir yansıtmaya da dönemin anlama biçimini yansıtmaya bakımından "fonksiyonel otantiklik" taşıdığı ileri sürülebilir. Bu bağlamda tarihsel olay, dilsel bağlam ve kültürel arka planı birlikte ele alan "genişletilmiş bağlam" yaklaşımı, klasik rivayetçi yöntem ile modern hermenötik yaklaşımlar arasında bir sentez imkânı sunmaktadır. Bu sentez çerçevesinde rivayetten tarihsel bağlama, oradan evrensel ilkeye ve nihayet çağdaş uygulamaya uzanan çok aşamalı bir okuma modeli önerilebilir. Böylece esbâb-ı nüzûl ilmi, yalnızca tarihsel bilgi sunan bir alan olmaktan çıkarak Kur'an hermenötiğinin temel bileşenlerinden biri hâline gelmektedir. Klasik rivayet birikimi ile modern eleştirel yaklaşımlar arasında kurulacak dengeli

bir ilişki, âyetlerin hem tarihsel derinliğini hem de evrensel mesajını korumaya katkı sağlayacaktır.

Rivayetlerin zenginliğini ve çeşitliliğini olduğu gibi sunmakla birlikte Suyûtî, bunları ilgili âyetin lafzı ve anlamıyla tutarlılığını da gözetmiştir. Rivayetler arasında görülen farklılıkları çelişki değil, bağlam çeşitliliğinden kaynaklanan çok boyutlu anlam olarak değerlendirmiştir. Rivayetleri naklettikten sonra onlar arasındaki çelişkileri çözmeye, âyetin genel anlamına uygun olanı tercih etmeye çalışmıştır. Böylece Suyûtî'nin esbâb-ı nüzûl ilminin, tarihsel rivayetler alanından çıkarak tefsir metodu olarak uygulanabilirliğini güçlendirdiği görülmüştür. Suyûtî'nin esbâb-ı nüzûl anlayışı, klasik İslam düşüncesinde dengeli ve seçici bir yaklaşımın önemli bir örneği olup modern tefsir çalışmalarında da zenginlik ihtiva etmektedir.

Suyûtî'nin eserlerinde rivayetler çoğunlukla sahabe ve tâbiîn kanalıyla aktarılmış, kaynak olarak Vâhidî, Taberî, İbn Kesîr ve diğer erken dönem müfessirlerinden yararlanılmıştır. O, özellikle Vâhidî'nin nakletmediği rivayetleri “ك” işaretiyle belirterek yeni malzemeyi sistematik bir kodlama ile literatüre kazandırmıştır. Rivayetleri naklederken isnad zincirini mümkün olduğunca korumuş, rivayetlerin sıhhatini değerlendirmede hadis usulünü tatbik etmiştir. Esbâb-ı nüzûl rivayetleri arasında ihtilaf olması durumunda hepsini kaydetmekle birlikte güvenilir olanı tercih etmiştir. Bu rivayetleri aktarırken çoğulcu bir perspektif sergilemiş fakat tekrar nüzûl ihtimalini tamamen reddetmemiştir. Esbâb-ı nüzûl rivayetlerini toplarken lafzın evrensel boyutunu koruyan Suyûtî'nin, tahsis riskine karşı ihtiyatlı, rivayet yoğunluğunu ise bir arada okumayı öneren bir yaklaşım sergilediği görülmüştür. Böylece hem klasik fıkıh-usûlünün prensiplerine bağlı kalmış hem de tefsirde tarihsel bilgi-metod uyumunu tesis etmiştir.

Suyûtî'nin yöntemi, hadis ilmi ve tefsir geleneğiyle bütünleşen bir yaklaşıma dayanmakla birlikte hem geniş kapsamlı literatür taraması hem de rivayetlerin sistematik biçimde ortaya konulması bakımından önemlidir. Ancak onun kullandığı kaynakların güvenilirliği ve rivayetlerin tezat teşkil edişine dair eleştiriler de söz konusu olmuştur. Esbâb-ı nüzûl ilminin tüm Kur'an'ı kapsamadığı ve aynı âyet için farklı sebeplerin rivayet edilmiş olabileceği gibi sorunlar da eleştiri konusu olmuştur.

Suyûtî, klasik rivayetçi tefsir anlayışı içinde yer almakla birlikte, rivayetleri aktarırken çelişkili nakilleri tasnif eden eleştirel bir yöntem takip etmiştir. Özellikle bazı âyetler üzerine gelen çok sayıda nüzûl sebebi rivayeti arasından, tarihsel ve metinsel bütünlüğe en uygun olanı tercih etmeye çalışmıştır. Bu metodolojik yaklaşım, onun eserini hem rivayet hem de dirayet tefsiri açısından değerli kılmaktadır.

Kaynakça

- Aldemir, H. (2019). Esbâb-ı nüzûl ifadelerinin Suyûtî'nin Lübâbu'n-nükûl adlı eserinde ifade ettiği değerin tespiti. Yıldırım, M. A. (Ed.). *Birinci Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi*. (s. 324-334). Kilis: Kilis Üniversitesi Yayınları.
- Aydemir, A. (1972). Esbâbü'n-nüzûl. *Diyanet Dergisi*, 11 (1), 28-36.
- Aygün, A. (2023). Tefsir çalışmalarında oryantalist etki. *İdrak Dini Araştırmalar Dergisi*, 3 (1), 20-57.
- Azmat, T. (2021). İrfan A. Khan'ın Kur'an hermenötiğine bir giriş. (Atay R. - Sargın F. Çev.). *Din ve Felsefe Araştırmaları*, 4 (7), 93-111.
- Buhârî, E. A. M. b. İ. (1414/1993). *Sahîhi'l-Buhârî* (5.bs.). (Thk. M. D. el-Bugâ. C. 7). Dimeşk: Dâru İbn Kesîr.
- Çalar, A. (2020). Beğavî'nin esbâb-ı nüzûl'e yaklaşımı (Meâlimü't-tenzîl örneği). *Mîzânü'l-Hak: İslami İlimler Dergisi*, 11 (2), 451-487.

- Demirci, M. (2015). *Tefsir usûlü*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Ebû Zeyd, N. H. (1990). *Maḥmûd al-nass: Dirâsa fî ulûm al-Qur'ân*. Beyrut: al-Markaz al-Thaqâfi al-'Arabî.
- Fazlurrahman. (1982). *Islam and modernity: Transformation of an intellectual tradition*. Chicago: University of Chicago Press.
- Fazlurrahman. (2009). *Major themes of the Qur'an*. Chicago: University of Chicago Press.
- Goldziher, I. (1920). *Die richtungen der islamischen koranauslegung*. Leiden: Brill.
- Güler, Z. (2023). Mısır havzasında çok yönlü bir âlim: İmam Suyûtî. Çelebi İ. (Ed.). *Mısır İlim Havzasında İslam Düşüncesinin Öncü Şahsiyetleri*. (s. 105-125). İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Gündüz, A. (2016). Kur'an'ın anlaşılmasında esbâb-ı nüzûl'ün müsbet ve menfî etkisi. *DÜİFAD*, 18 (1), 93-113.
- İbn Âşûr, M. T. b. M. (1404/1984). *et-Tahrîr ve't-tenvîr*. C. 30. Tunus: Dâru't-Tunusiyye linneşr.
- İbn Ebî Hâtim, E. M. A. b. İ. R. (1419-1998). *Tefsîrû'l-Kur'ani'l-'azîm* (Thk. E. M. et-Tayyib. C. 13). Cidde: Mektebetu Nizâr Mustafa el-Bâz.
- İbn Kesîr, E. F. İ. b. Ö. (1419-1998). *Tefsîrû'l-Kur'ani'l-'azîm* (Thk. M. H. Şemsüddîn. C. 9). Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- İbn Mâce, 'A. M. b. Y. K. (1430/2009). *Sünenü ibn Mâce* (Thk. Ş. el-Arna'ût vd. C. 5). Amman: Dâru'r-Risâleti'l-'Âlemiyye.
- İbn Teymiyye, T. A. b. A. H. (1972). *Mukaddimetun fî usûli't-tefsîr*. Beyrut: Adnân Zerzûr.
- Kasımî, C. (1990). *Tefsir ilminin temel meseleleri*. (Özel, S. Çev.). İstanbul: İz Yayıncılık.
- Khan, I. A. (1987). Authenticity and Development of Islamic Thought. *International Journal of Islamic and Arabic Studies*, 4 (2), 18-44.
- Khan, I. A. (2008). *Understanding the Qur'anic miracle stories in the modern age*. London: Routledge.
- Kılınçlı, S. (2019). Bazı esbâb-ı nüzûl rivayetlerinin bağlam çerçevesinde yeniden değerlendirilmesi. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 19 (2), 400-417.
- Kotan, Ş. (2008). Fazlurrahman'ın içtihat teorisi. *Milel ve Nihal Dergisi*, 5 (2), 87-101.
- Kotan, Ş. (2010). Kur'an'ı anlama ve yorumlamada tarihselci yaklaşımlar ve sorunları. Kallek C. (Ed.). *Dinî Hükümlerin Kaynağı ve Dinî Metinlerin Anlaşılması Konusundaki Çağdaş Yaklaşımlar Çalıştayı*. (s. 405-456). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Kurtubî, E. A. M. b. A. (1384/1964). *el-Câmi 'li-ahkâmi'l-Kur'an* (Thk. A. el-Berdûnî – İ. Etîş. C. 20). Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye.
- Muhammed Salih, M. (1996). *Esbâbu'n-nüzûl beyne'l-fikri'l-İslâmi ve'l-'ilmânî*. Mısır: Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye.
- Mukâtil b. Süleymân, E. H. (1423/2001). *Tefsîrû Mukâtil b. Süleymân* (Thk. A. Mahmûd. C. 5). Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâs.
- Müslim, E. H. M. b. H. N. (1374/1955). *Sahîh-i Müslim* (Thk. M. F. Abdulbâkî. C. 5). Kahire: Matbaatü İsâ el-Babî'l-Halebî.
- Nisâbü'rî, H. E. A. M. b. A. (1411/1990). *el-Müstedrek 'alâ sahiheyn* (Thk. M. A. 'Atâ. C. 4). Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Râzî, F. E. A. M. b. A. (1420/1999). *Mefâtihu'l-gâyb (et-Tefsîrû'l-kebîr)*. (3. bs.). C. 32. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî.
- Rippin, A. (1988). The Function of asbâb al-nuzûl' in Qur'ānic exegesis. *BSOAS*, 51 (1), 1-20.
- Rippin, A. (1985). The Exegetical genre asbâb al-nuzûl: A bibliographical and terminological survey. *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, 48 (1), 1-15.

- Sâlih, S. (1421/2000). *Mebâhis fî 'ulûmi'l-Kur'an*. (24. bs.). Beyrut: Dâru'l-'İlm li'l-Melâyîn.
- Serinsu, A. N. (1994). *Kur'an'ın anlaşılmasında esbâb-ı nüzûl'ün rolü*. İstanbul: Şule Yayınları.
- Serinsu, A. N. (2008). *Kur'an ve bağlam*. İstanbul: Şule Yayınları.
- Suyûtî, A. b. E. B. C. (t.y.). *Lübâbü'n-nukûl fî esbâbi'n-nüzûl* (Tsh. A. Abdü's-Şâfi). Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Suyûtî, A. b. E. B. C. (1426/2005). *Buğyetü'l-vu'ât fî tabakâti'l-lugaviyyîn ve'n-nühât* (Nşr. M. Abdürrahîm). Beyrut: b.y.
- Suyûtî, A. b. E. B. C. (t.y.). *ed-Dürrü'l-mensûr*. C. 8. Beyrut: Dâru'l-Fikr.
- Suyûtî, A. b. E. B. C. (1394/1974). *el-İtkân fî ulûmi'l-Kur'an* (Thk. M. Ebü'l-Fazl İbrâhîm. C. 4). Kahire: el-Hey'etü'l-Misriyyetü'l-Amme.
- Suyûtî, A. b. E. B. C. (1975). *et-Tehaddüs bi ni'metillâh* (Thk. E. Sartain). Cambridge: Cambridge University.
- Suyûtî, A. b. E. B. C. (2016). *Celâleddîn es-Suyûtî, Âyet-i kerimelerin iniş sebepleri*. (3. bs; Alpkıray, A. Çev.). İstanbul: Semerkand Yayınları.
- Sübkî, A. b. A. (1404/1984). *el-İbhâc fî şerhi'l-minhâc*. C. 3. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Taberî, E. C. M. b. C. (1422/2001). *Tefsîru't-Taberî Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'an* (Thk. A. b. A. et-Türkî. C. 26). Kahire: Dâru Hicr.
- Taberî, E. C. M. b. C. (t.y.). *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'an* (Thk. M. M. Şâkir. C. 24). Mekke: Dâru't-Terbiye ve't-Türâs.
- Tirmizî, M. b. İ. (1395/1975). *Sünen-i Tirmizî*. (2. bs.). (Thk. A. M. Şakir. C. 5). Kahire: Şirketü Mektebeti ve Matbaati Mustafa el-Bâbî el-Halebî.
- Vâhidî, E. H. A. b. A. (1411/1990). *Esbâbü'n-nüzûli'l-Kur'an* (Thk. K. B. Zağlûl). Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Zerkeşî, E. A. B. M. (1376/1957). *el-Burhân fî ulûmi'l-Kur'an* (Thk. M. Ebü'l-Fazl İbrâhîm. C. 4). Kahire: Dâru ihyâi'l-Kütübi'l-'Arabiyye.
- Zürkânî, M. A. (t.y.). *Menâhilü'l-irfân fî ulûmi'l-Kur'an*. C. 2. Kahire: Matbaatü İsâ el-Bâbî el-Halebî.
- Watt, W. M. (1970). *Bell's introduction to the Qur'an*. Edinburgh: Edinburgh University Press.